

Романюк В.В.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
факультет №1 (слідства), кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Процедура відкриття досудового розслідування є першим етапом кримінального провадження щодо неповнолітніх. Чинна норма Кримінального процесуального закону не передбачає будь-яких процесуальних особливостей від моменту подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку розслідування, крім випадків, визначених у ч. 3 ст. 214 КПК України. Обмеження у часі уповноважених на початок досудового розслідування осіб у порівнянні з вимогами попереднього КПК на сьогоднішній день позитивно оцінено. Але при відкритті кримінального провадження щодо неповнолітніх при його начебто простоті здійснення, процесуальна форма цього провадження з самого початку повинна відповідати вимогам ч. 2 ст. 484 КПК України, яка надає певної особливості як цьому провадженню взагалі, так і цьому етапу зокрема.

Структуру процесуальної діяльності на вказаному етапі кримінального провадження утворює сукупна послідовність відокремлених, але пов'язаних між собою процесуальних актів (дій), які об'єднані спільною метою: подання заяви особою або самостійне виявлення слідчим, прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім; прийняття та реєстрація заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми; внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; початок розслідування кримінального провадження щодо неповнолітніх; невідкладне повідомлення у письмовій формі прокурора слідчим про початок досудового розслідування кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Подання особою заяви – це дії заявника або потерпілого щодо доведення до відома уповноваженого органу відомостей про вчинене кримінальне правопорушення, що служить передумовою для початку досудового розслідування. Ст. 7 Закону України «Про звернення громадян» забороняє відмову в прийнятті та розгляді звернення з посиланням, зокрема, на стать і вік. Усвідомлюючи те, що дія цього Закону не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, встановлений в тому числі кримінальним процесуальним законодавством, ми проаналізували.

Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань і не виявили у ньому подібної норми.

Звернемо увагу на ситуацію, коли до правоохоронного органу з'являється із зізнанням про вчинення кримінального правопорушення неповнолітній. Стосовно цього випадку КПК України не містить приписів щодо особливості оформлення такої заяви, хоча у ст. 66 КК України передбачено, що обставиною, яка пом'якшує покарання, визнається з'явлення із зізнанням. Хоча суспільству і відомі негативні приклади реалізації інституту явки з повинною, але він, існуючи у матеріальному праві, також повинен мати свою реалізацію у процесуальному праві. Тому удосконалення такого виду джерела інформації як з'явлення із зізнанням може забезпечити втілення того позитивного значення, яке має це явище, особливо якщо воно здійснене неповнолітньою особою.

Тобто, при надходженні заяви від неповнолітнього правопорушника її зміст заноситься до протоколу усної заяви (повідомлення) про кримінальні правопорушення; така заява реєструється у встановленому порядку у ЄРДР; про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення така особа не повинна попереджатися.

Однак, постає питання про кримінальний процесуальний статус такої особи, адже, за чинним КПК України, статус підозрюваного на цьому етапі досудового слідства такий неповнолітній отримати не може. Тому вважаємо, що саме починаючи з моменту подання такої заяви неповнолітнім, доцільно передбачити наділення його статусом підозрюваного, який повинен визначатися не лише випадком затримання, обрання запобіжного заходу або наявності достатніх доказів для підозри особи, а необхідністю дати цій особі можливість активно протистояти підозрі у вчиненні кримінального правопорушення. І цей крок відповідає тенденції, втіленій у КПК України, щодо посилення охорони та захисту прав учасників кримінального провадження. Надання неповнолітньому статусу підозрюваного можна забезпечити шляхом внесення відповідних змін до п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України.

Етап прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення законодавцем також було максимально спрощено. Насамперед це обумовлено дією ч. 4 ст. 214 КПК України, згідно з якою відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Зокрема, вказується, що слідчий, прокурор здійснюють свої повноваження відповідно до вимог КПК, починаючи з моменту надходження інформації про кримінальне правопорушення від заявника до правоохоронного органу. Призначення цього етапу – наведення у основних обліково-реєстраційних формах стислих даних про кримінальне правопорушення у строки, передбачені КПК України. А його специфіка пов'язана із тим, що під час реєстрації у облікових документах та єдиному обліку даних відбувається відображення інформації про кримінальні правопорушення, зокрема, і про окремі елементи складу злочину – його суб'єкта. Тобто факту вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, що має власне правове значення.

Так, з точки зору захисту прав та законних інтересів неповнолітніх, вчинення правопорушення ними слід розглядати як певний юридичний факт, який обумовлює запровадження в дію особливого охоронного режиму, який втілений у власному порядку кримінального провадження.

Це забезпечує формування правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників, яке здійснюється із урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку. І таке правосуддя, яке найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям (ч. 2 ст. 484 КПК України), повинно діяти вже із самого початку кримінального провадження, коли стає відомо, що кримінальне правопорушення ймовірно вчинене неповнолітнім. Тому є підстави для того, щоб із самого початку вказувати на вчинення такою особою кримінального правопорушення.

Зокрема при встановленні неповноліття підозрюваного доцільно виносити постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 38 КПК (як у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 503 КПК України).

Якщо проаналізувати ті відомості, які згідно з ч. 5 ст. 214 КПК України вносяться до ЄРДР, то пряма вказівка на необхідність внесення даних про особу правопорушника не передбачена. Хоча у низці підзаконних актів міститься вимога про обов'язкове внесення до обліково-реєстраційних документів, які складаються при вчиненні кримінального правопорушення, даних про осіб, які його вчинили (п. 2.1 «Порядок внесення відомостей до Реєстру» наказу Генерального прокурора України від 06.04.2016 р. № 139). Отже, відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, є даними, які можуть, а за їх наявності – обліковуються під час початку кримінального провадження. До того ж, КПК України не містить заперечення щодо фіксації інформації про таку особу у

відповідних обліково-реєстраційних документах. Цей висновок ми робимо із аналізу тексту ч. 5 ст. 214 кодексу, де у п. 7 передбачено, що до ЄРДР вносяться інші обставини, передбачені «Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань». Таке розширене тлумачення змісту інформації (інші обставини), яка може бути внесена до ЄРДР, є цілком обґрунтованою, адже дає можливість врахувати особливості кожного кримінального правопорушення, що і знаходить своє відображення у ЄРДР та у відповідних заявах, облікових формах.

Як узагальнення наведеного стосовно початку кримінального провадження щодо неповнолітніх, відмітимо: структура процесуальної діяльності на цьому етапі складається із подання, прийняття та реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, де виконання відповідних дій призведе до реалізації права особи на судовий захист та виконання завдань швидкого, повного та неупередженого розслідування; особливості, які мають місце на цьому етапі, пов'язані із своєчасним наданням неповнолітній особі відповідного процесуального статусу, належним обліком такого провадження як особливого; регулювання етапу початку кримінального провадження щодо неповнолітніх в цілому слід визнати достатнім, але певні моменти потребують свого більш докладного регулювання; основним засобом забезпечення прав, свобод неповнолітніх у кримінальному провадженні є своєчасне виявлення факту, що кримінальне правопорушення вчинене саме неповнолітнім, та своєчасне введення на цій підставі у дію щодо такої особи передбаченого законом охоронного режиму; важлива роль у дотриманні вимог закону щодо початку кримінального провадження та забезпечення прав неповнолітніх належить прокурорському нагляду.